

Tillitens Geografi: Lokalsamhälletilliten i ett Sverige i förändring

” När tilliten förstörs faller samhällen samman.

Sissela Bok *Att ljuga: Moraliska val i offentligt och enskilt liv (1979)*

Inledning

Tillitsbarometern är en befolkningsundersökning som Statistiska centralbyrån (SCB) har utfört på uppdrag av Ersta Sköndal Bräcke högskola åren 2009 och 2017 med huvudfinansiering från Länsförsäkringsbolagens Forskningsfond. Undersökningen är en bred studie av social tillit i Sverige med det huvudsakliga syftet att undersöka hur olika betingelser i lokalsamhället eventuellt påverkar medborgarnas tillit.

Vad är tillit?

I forskningen brukar man tala om olika former av tillit. I denna studie ligger fokus på social tillit. Den vanligaste frågan som används för att mäta tillit till andra har ursprungligen formulerats som en fråga med två olika svarsalternativ: att man i allmänhet kan lita på de flesta, eller att man inte kan vara nog försiktig i umgänget med andra. Denna generella tillitsform har sedan vanligtvis kontrasterats med den partikulära tillit som vi har för specifika, kända individer, till exempel familjemedlemmar, vänner och bekanta. Förutom den mellanmänniska, sociala tilliten har forskare dessutom intresserat sig mycket för variation i förtroendet – eller tilliten – för politiska institutioner, något som ibland benämns politisk tillit eller förtroende.

Under arbetet med analyserna av data från Tillitsbarometern 2009 blev begränsningarna med den tidigare tudelningen av det sociala tillitsbegreppet, i en generell och partikulär tillit, alltmer uppenbara. Det existerade en tydligt urskiljbar och rumsligt begränsad form av tillit – som är en produkt av erfarenhet inom ett avgränsat område där man bor och som vi kallar lokalsamhälletillit.

Utifrån denna teoretiska premis har projektet sökt genomföra analyser som kan erbjuda en mer djupgående förståelse för tillitens rötter och karaktär, samt de villkor under vilken den kan frodas och bevaras eller undergrävas och förstöras, och med lokalsamhället i speciellt fokus.

Utgångsantagandet är att högtillitssamhället Sverige är kännetecknat av, å ena sidan, sega strukturer som främjat tillit och, å den andra sidan, snabba förändringsprocesser som utmanar denna tillit. I detta perspektiv ställs frågan om en minskande lokalsamhälletillit över tid kommer att underminera även den generella tilliten, samhällskontraktet och den sociala sammanhållningen på nationell nivå.

Metod

I urvalet av kommuner var ambitionen att maximera variationen mellan kommunerna. När Tillitsbarometern först genomfördes 2009 gjordes en indelning av samtliga (290) svenska kommuner i grupper. Indelningen byggde på att kommunerna hade höga respektive låga värden på några för studien centrala variabler, nämligen: andel utrikes födda, socioekonomisk ojämlikhet, religiöst deltagande och andel anmälda brott per invånare. På så sätt skapades 16 olika undergrupper av kommuner och utifrån denna indelning drog sedan SCB i ett obundet slumpmässigt urval två kommuner i respektive undergrupp. Efter att urvalsdragningen var avslutad lades även Malmö kommun till för att få med en av de tre stora kommunerna, eftersom ingen av dessa kommit med i det ursprungliga urvalet.

2009 drogs i varje av de 33 utvalda kommunerna ett slumpmässigt urval om 400 individer i åldrarna 18 till 85 år som hade bott i Sverige i minst fem år. Totalt tillfrågades 12 621 individer. Varje individ som besvarat undersökningen kunde sedan via SCBs register knytas till sin bostadskommun och sitt bostadsområde med syftet att samla in relevanta kontextdata, men all denna information avidentifierades sedan av SCB. Totalt inkom 6 463 enkäter vilket gav en svarsfrekvens på 51,2 procent. 2017 lades Piteå, Göteborg och Stockholm till. 2017 drogs 400–1 000 slumpmässigt utvalda i varje kommun (beroende på storlek av befolkning), samt förtätade urval i Malmö och Stockholm. Totalt tillfrågades 26 370 individer varav 10 213 svarade, vilket gav en svarsfrekvens på 39,4 procent (ej inräknat de tre nya kommunerna, det vill säga Piteå, Göteborg och Stockholm).

Kommuner 2009		
Berg	Lessebo	Skara
Grästorps	Ljusnarsberg	Smedjebacken
Gällivare	Lysekil	Sorsele
Halmstad	Malmö	Storuman
Hammarö	Malung-Sälen	Sundbyberg
Hofors	Motala	Tjörn
Hässleholm	Norrtälje	Umeå
Katrineholm	Nybro	Vadstena
Kil	Olofström	Växjö
Kävlinge	Partille	Åsele
Laxå	Ronneby	Övertorneå

Nya kommuner 2017
Piteå
Göteborg
Stockholm (hela)
- Rågsved
- Hägersten
- Södermalm
Malmö
- alla stadsdelar

Sammanfattning av nyckelresultat

Hur kan nyckelresultaten från Tillitsbarometern 2 (2017) sammanfattas? Och vilka förändringar finns jämfört med Tillitsbarometern 1 (2009)? Fyra aspekter uppmärksammas: variation, förändring, trygghet och brott, samt unga och tillit. Slutligen görs ett par framåtblickande och sammanfattande reflektioner.

Variationen inom Sverige

I nationella jämförelser sticker Sverige ut som ett av ett litet antal högtillitssamhällen. Detta är i sig en värdefull kunskap, men ett problem med nationella undersökningar är att de genom att presentera nationella genomsnitt slätar ut interna skillnader. En grundläggande ambition med Tillitsbarometern är därför att blottlägga skillnader och variation mellan och inom kommuner och stadsdelar i Sverige. Vad Tillitsbarometern 2 visar är att denna variation är betydande.

I högtillitskommuner som Storuman och Piteå litade runt 77 procent på andra (generell tillit), medan siffran för lågtillitskommuner som Ronneby, Laxå och Hofors hamnade på mellan 53 och 55 procent. Skillnaderna mellan stadsdelar i storstäder som Stockholm och Malmö var ännu större. I Södermalm, Stockholm är siffran över 78 procent, i Limhamn-Bunkeflo (Malmö) når den upp till över 70 procent, medan det i Rågsved (Stockholm) faller ner till under 43 procent, för att i Rosengård, Malmö nå ner hela vägen till strax under 28 procent. Denna betydande variation gäller även lokalsamhälletilliten, där Malmö ligger i botten och Sorsele i toppen.

Det finns även skillnader mellan olika typer av kommuner. Å ena sidan tycks den generella tilliten vara högre i mindre kommuner och på landsbygden och lägre i storstäder, å den andra är den nedåtgående trenden vad gäller lokalsamhälletilliten starkast i de mindre kommunerna. Detta kan möjligen ha att göra med den ökande polariseringen i Sverige mellan land och stad, som innebär att många mindre kommuner på landsbygden lider av utflyttning, mindre tillgång till arbete, svagare infrastruktur vad gäller lokalstatens institutioner, social service och näringsliv, samtidigt som storstäderna präglas av polarisering inom staden med stora skillnader mellan välmående stadsdelar (som Södermalm) och andra stadsdelar (som Rågsved) med så kallat utsatta områden med lägre inkomster, högre grad av arbetslöshet och gängrelaterad kriminalitet.

Ett viktigt resultat i detta avseende är också att det finns betydande variation beroende på boendeform. De som bor i egen villa

eller bostadsrätt tenderar att ha mycket högre tillit än de som bor i kommunala hyresrätter. Dessa är skillnader som i sin tur är förknippade med skillnader kopplade till utbildning och inkomst; högutbildade påvisar högre nivåer av tillit och detsamma gäller högre inkomst som har statistiska samband med högre tillit. Ställningen på arbetsmarknaden är en uppenbart viktig faktor – något som tycks vara kopplat inte bara till inkomst utan även till det skötsamma arbetets viktiga ställning som en central värdering i det svenska samhället. Såväl "att vara skötsam" som ärlighet och att "arbeta och försörja sig själv" är starkt kopplade till i vilken mån man "uppfattar någon som pålitlig".

Förändringstendenser

Vad gäller förändringen av tilliten i Sverige är den generella tilliten fortsatt stabil även om den varierar såväl geografiskt som demografiskt. Lokalsamhälletilliten uppvisar däremot en tydlig trend som dessutom är nedåtgående – en stor majoritet av kommunerna som deltog 2009 och 2017 uppvisar en negativ trend.

Att tilliten är sårbar tycks också vara en uppfattning som de flesta har, detta trots att den generella tilliten genomsnittligt är stabil och till och med svagt uppåtgående. När frågan ställs om man tror att tilliten i Sverige är på väg upp eller ner, gissar endast kring 2 procent rätt medan majoriteten tror att tilliten är på väg ner. Denna pessimism ses även i en fråga som gäller synen på situationen om 20 år för de som är barn nu, jämfört med ens egen situation idag. Långt fler menar att den kommer att bli sämre än de som tror att den blir bättre.

Hur ska denna nedåtgående trend vad gäller lokalsamhälletilliten tolkas? En möjlig hypotes är att (lokal)staten i en del orter inte alltid längre förmår att prestera sin del av samhällskontraktet, samt att en ökad ojämlikhet mellan kommuner leder till ökande skillnader mellan välmående högtillitskommuner och stadsdelar, å ena sidan, och utarmade lågtillitskommuner och stadsdelar, å andra sidan.

Den konkreta frågan blir då om det finns samband mellan lägre lokalsamhälletillit och andra faktorer. Resultaten pekar på att såväl

socioekonomisk ojämlikhet som etnisk mångfald tycks samvariera med lägre lokalsamhälletillit. Trender över tid pekar även på ett tydligt samband mellan tillit och uppfattad otrygghet. Sålunda är försämringen vad gäller upplevd otrygghet kvällstid ännu mer markant än den som gäller lokalsamhälletilliten.

Trygghet och brott

Mot bakgrund av nedgången, med avseende på upplevd trygghet kvällstid, analyseras i projektet eventuella samband mellan denna upplevda otrygghet och faktisk brottslighet. Ingångshypotesen var då att upplevd trygghet är förknippad med faktorer på kontextuell nivå samt att en sådan faktor kan vara brottsligheten i kommunen, speciellt kvällstid eftersom många kriminella föredrar att operera när det är mörkt ute.

Metoden var att använda de data som Brottsförebyggande rådet (Brå) tar fram om brottsligheten i landets kommuner. Projektet kopplar samman mer än 700 olika variabler över anmälda brott från Brå på kommunnivå med Tillitsbarometerns data på upplevd trygghet i närområdet på dagtid och i mörkret. De kombinerade analyserna visar att variationen i upplevd trygghet i närområdet förklaras av faktorer på olika nivåer av den kontext de bor i.

Mycket få av Brås brottsvariabler uppvisar statistiskt säkerställda effekter på den upplevda tryggheten i närområdet. Analysen visar dock ett antal typer av brott där samband finns. Störst nedgång i upplevd trygghet med 43 respektive 40 procent finns generellt i kommuner där det sker fler rån mot värdetransporter och värdebefordran. Sambandsanalyserna visar vidare att den upplevda tryggheten är signifikant lägre i kommuner där det sker fler fullbordade inbrott i villa och radhus, samt att den upplevda tryggheten i närområdet generellt är signifikant lägre i kommuner där antal anmälningar om ringa bidragsbrott mot försäkringskassan ökar. Den tredje kategorin, bidragsbrott mot försäkringskassan, tillhör en annan intressant typ av brott som kan kallas brott mot samhällskontraktet. Det vill säga de utgör inte hot mot oss som individer, utan mot vårt välfärdssystem. Dessutom finns det en stark interaktionseffekt på

den upplevda tryggheten i närområdet mellan variablerna anmälda ringa bidragsbrott mot försäkringskassan och andel utrikesfödda i kommunen med ursprung i länder utanför EU/EFTA. Det innebär att effekterna av dessa två variabler på den upplevda tryggheten förstärks när båda ökar eller minskar samtidigt.

Unga och tillit

Resultaten från Tillitsbarometern visar att unga människor (18–29 år) generellt uppvisar lägre nivåer på tillit jämfört med de äldre. Att unga tenderar till att ha lägre tillit har till viss del att göra med att de ännu inte är etablerade i samhället med fasta jobb och inkomster. En observation som gjorts i andra undersökningar är att tilliten växer med åldern men att detta förutsätter att de etablerar sig via utbildning, arbete och äktenskap. Men mer oroande är att såväl dessa undersökningar som andra undersökningar tycks visa att unga idag har lägre tillit än vad unga i samma ålder hade tidigare. Detta kan innebära att vi redan nu är på väg att skapa lågtillitare i det svenska samhället, något som bara på sikt kommer att bli synligt i Tillitsbarometerns data. Barnen är vår framtid – och även vår tillits framtid.

Framåtblick: Det svenska samhällskontraktet under tryck

Utifrån tesen att tillit och trygghet är kopplat till ett fungerande samhällskontrakt kommer forskargruppen i framtida omgångar av Tillitsbarometern att noga följa trender gällande såväl variation som förändring. Inte minst kommer projektet att fokusera på den lokala nivån där förändringar och samband blir som mest synliga. Från och med Tillitsbarometern 2 har projektet också möjlighet att återvända till samma individer i vad som kallas "panel-studier", något som ger bättre möjligheter att studera möjliga orsakssamband. Som antytt ovan kommer faktorer som trygghet, brott, ställning på arbetsmarknaden, de unga, jämlikhet, mångfald och integration, och lokalsamhällets kapacitet att prestera sin del av samhällskontraktet i form av fundamental service (polis, sjukvård, äldreomsorg, och mycket mer) att speciellt betonas.

Läs mer

Resultat från och analyser av den första undersökningen, som genomfördes av SCB 2009, har publicerats i boken "Den svala svenska tilliten" (SNS: 2013) samt i en rad vetenskapliga artiklar och bokkapitel. Publikationer med resultat som även inkluderar analyser av data från Tillitsbarometern 2017 anges på hemsidan esh.se/tillitsbarometern.

Kontakter:

Lars Trägårdh
lars.tragardh@esh.se

Rebecka Andersen
Rebecka.andersen@esh.se